

ӘОЖ 14:331

А.Д. Құрманалиева

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: Ainura.Kurmanalieva@kaznu.kz

Еңбек – заманауи «ізгі қала» құрудың негізі

Мақала ҚР БҒМ «Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар және олардың қазақ қоғамын әлеуметтік-мәдени модернизациялаудағы рөлі» атты ғылыми-зерттеу жобасының аясында жазылды

Андатпа. Мақалада әл-Фарабидің қайырымды қоғамы, қайырымды қоғамды құрудағы басшының рөлі, қайырымды қоғам құрудағы негізге алынатын басты құндылықтардың бүгінгі заманмен сабақтастығы туралы ой қозғалады. Қай заманда болмасын қайырымды басшының елінің игілігі үшін мойнына үлкен жауапкершілік алады. Сол мемлекеттік мүддені жүзеге асыру бағытында заман сұранысына сай еңбек етеді. Қазақстан Республикасының Елбасының «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам» атты бағдарламалы баяндамасындағы қойылған міндеттер басшының мемлекет мүддесі үшін жасалатын шаралар болып табылады. Мұнда көтерілген еңбек қоғамына қарай дамуда әрбір азаматтың жеке жауапкершілігі, азаматтық санасының тәрбиеленуіне маңыз беріледі. Еңбекке деген қажеттілік қазіргі кезеңде орын алып отырған дағдарыстық жағдайлардан шығудың және әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті елдер қатарына кірудің шешімі ретінде беріледі. Еңбек теориялары, еңбектің қоғам дамуындағы маңызы, еңбектің ортақ игілікке қызмет етуі үшін еңбек санасын қалыптастырудың маңыздылығы туралы сөз қозғалады. Мемлекеттің әлеуметтік көмектеріне иек артпай, мемлекеттің дамуы үшін әрбір азаматтың қосатын үлесі басты құндылық екені көрсетіледі. Еңбек қоғамын құрудағы білім және ғылым саласында еңбектеніп жүрген ғалымдардың, соның ішінде дінтанушы мамандардың үлесі, еңбегі көрсетіледі.

Түйін сөздер: «қайырымды қала», басшы, әлеуметтік модернизация, еңбек, дінтану.

Адамзат баласы ықылым заманнан осы күнге дейін бір ғана арманды мұрат тұтып келеді. Жақсы қоғам, тіршілік ететін ортасын құрып, жер бетіндік өмірін адам атына лайықты өткізу. Адамзат баласы «жалғыз жүріп жол таппақпен» кемелденудің еш мәресіне жетпейтіндіктен, адам басқа жеке тұлғалармен бірге өмір сүруге мұқтаж. Осы мәселеде қазақ топырағынан шыққан дана ойшылдарымыздың шоқтығы биік дарасы әл-Фарабиге жүгінсек, жетілушілікке мүмкіндік тек шынайы қайырымдылықты дәріптейтін қалада ғана кездеседі, ал қайырымды қаланың пайда болуы, бірінші кезекте, халық қарап бой түзер, қала құрылымына үлгі етер қайырымды адамның, жетілген, кемелденген адамның бар болуын қажет етеді. Осылайша ғұлама ойшыл Әбу Насыр әл-Фараби мемлекетте қайырымдылық ізгілігіне негізделген тәртіп құруды мақсат етеді, ал мұндай қайырымды қоғам құруды әл-Фараби «еркі бойынша ғана емес, жаратылысы бойынша да», бойында «теориялық ізгілік», үлкен «ойшылдық ізгілік», үлкен «этикалық ізгілік»

және білімге негізделген үлкен өнерге жаратылысынан бейім тұратын адам мойнына жүктеген. Әл-Фарабидің кемелденген адам идеясы мемлекет басқарушысының идеясымен сәйкес келеді, себебі тек барлық жағынан кемелдікке жеткен адамға ғана басқа адамдардың, қоғамның тағдырын сеніп тапсыруға болады [1, 2].

Ел басқару, басшы қызметін атқару – күрделі де жауапкершілігі мол іс. Ақыл, қайырымдылық тұрғысынан жетілген адам өз ойшылдық ізгіліктерін келесі біреулеріне үйретеді. Басшы қайырымды болса, қол астындағы адамдарға қайырымдылық бастамаларын дарытады. Кемелденген адам өзін бақытқа жеттім деп санайтындықтан, қоғамның басқа мүшелеріне бақытқа жету жолын көрсетуге қауқары бар. Кемелденген адам – бұл әл-Фараби түсінігінде өз күш-қуатын, жан-тәнін қоғам өміріне құрбандық етіп, өз бақытын қоғамға қызмет еткеннен табатын адам. Әл-Фараби мұрат тұтқан, жан-жақты талдаған тақырыптар уақыт оздырғаны болмаса, маңыздылығын жоғалтпаған, әлі де өзекті болып келеді.

Басшы болу қай заманда болмасын басшыға билікпен қатар асқан жауапкершілікті қоса артқан. Көшбасшылық қызмет елінің әрбір азаматының тағдырына байланысты бірқатар міндеттер жүктейді. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халқының игілігі үшін еңбек етіп, елдің жағдайын жаңғыртуда батыл қадамдар, нақты шешімдер қабылдап келеді. Үстіміздегі жылдың шілде айындағы Елбасының «Қазақстанның әлеуметтік жаңартылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына жиырма қадам» атты бағдарламалық баяндамасы – осының көрсеткіші, мемлекетті кемелдендіре түсудегі алға қойған тағы бір қадам [3].

Әлемдік дағдарыс, алыс, жақын шетелдердегі жиі-жиі бой көрсетіп жатқан толқулар бірқатар мәселелерді күн тәртібіне шығарып отыр. Тәуелсіздіктің жиырма жылында біз неге қол жеткіздік, қандай жетістіктер бар және қай бағытта әлі де болса еңбектену керек. Қол жеткізген игіліктерімізді дұрыс бағалап келеміз бе. Бұл сұрақтар ел тағдырына енжар емес әрбір азаматты толғандырып келеді. Жалпыға Ортақ еңбек қоғамын құру, сол бағдарда жұмыс істеу осы мәселелерді шешуге арналып қана қоймай, мемлекет дамуының жаңа кезеңін анықтады. Елбасы атап өткендей, өткен ғасырдың 60-жылдарында кеңінен тараған тұтыну қоғамы концепциясының өміршең еместігін, оның қоғамдық енжарлық тудырғанын және жаһандық дағдарыстың бірден бір себебіне айналғанын көрсетті. Елбасы бұл жалған идеяға лайықты жауап ретінде Жалпыға Ортақ еңбек қоғамы идеясын ұсынып, еңбектің арқасында жаңғырған жаңа қоғам құруды міндеттеп отыр. Нақты өндіруші еңбектің арқасында мемлекетті әлеуметтік жаңғырту жолына қою керек. Елдегі экономикалық жетістіктер мен қоғамдық игіліктер балансы сақталуы тиіс. Қазақстанның жаңартылуы жолында Елбасы өзіндік жеке жауапкершілік мәселесін ең маңызды мәселе ретінде қойып отыр.

Бүгінгі таңның заманауи адамы өзінің мамандығы мен қызметіне қарамастан, өзінің бойындағы әлеуетін шығара білуі үшін не жасағаны туралы ойлануы тиіс. Өмірлік кредосы да осы сауал аясында болуы тиіс. Әрбір адамның бойында өз бетінше әрекет ету қабілеті, жеке басының жауапкершілігі және еңбекке деген құлшынысы тәрбиеленуі тиіс және осы құндылықтар бойға біткен кезде ғана қоғамның

әлеуметтік жаңғыртылуына қол жеткізе аламыз. Психолог С.Ю. Головкиннің пікіріне жүгінсек, адамның өз бетінше әрекет етуі «инициативтілік, критикалылық, өзін өзі адекватты бағалау және өзінің қызметі мен әрекеті үшін жеке басының жауапкершілігінен көрінетін жеке тұлғаның жалпыланған қасиеті» болып табылады. Адамның өз бетінділігі белсенді ойлау қабілеті және ерік-жігерінің дербестігімен түсіндіріледі. Өз бетінше шешімдер қабылдау саналы түрде жасалатын әрекеттерді бекітіп қана қоймай, мақсатқа жетудегі мүмкін қиындықтарға қарамастан жетістікке жетуге көмектеседі [4].

Жеке бастың дербестігі еркіндікпен қатар жауапкершіліктің де өзектілігін арттырады. Адамдардың жеке қабілеттеріне қарай, кейбіреулеріне жауапкершілік ауыртпалық, мойнына түскен жүк секілді көрінсе, екінші біреулеріне өзі үшін және басқалар үшін жауапты болуы мақтаныш сезімін тудырады. Адамның ішкі сезімі, жай-күйі туралы психологтардың алдыңғы қатарлы теориялары белгілі. Солардың ішінде белгілі психолог С.Л. Рубинштейннің жеке тұлға қалыптасуының ажырамас сипаттарына байланысты төмендегідей тұжырымдама берген: «таңдау еркіндігі, жасалған таңдау үшін жауапкершілік және шешім қабылдаудағы өз бетінше әрекет ету» [5]. Біз бұл мақалада жеке тұлға қалыптасуындағы психологиялық ерекшеліктері, өз бетінше әрекет ету, жауапкершілік ұғымдарына бекер тоқталып отырған жоқпыз. Қазақстан мемлекетіндегі әрбір азамат бойында осы қасиеттерді дамыту, ол қабілеттіктер арқылы қол жеткен игіліктерді қоғам мүддесіне жарату мемлекеттік бағдарлама негізіне бастама болып отыр, себебі Елбасы Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамын құруда әрбір жеке адамның жауапкершілігін, оның өз бетінше еңбектенуіне басты назар аударып отыр. Сонымен қатар әлеуметтік енжарлыққа алып келетін мемлекеттік қолдауға ғана иек артудың тиімсіздігі, керісінше қоғамға пайда келтіру жағынан тәрбиеленуге бастау қажеттігін басып айтты. Дәл осы бағытта міндеттер қойды.

Еңбек теорияларына жүгінетін болсақ, еңбектегі басты қажетті негіздердің бірі жұмысшының кәсіби жарамдылығы болып табылады. Жұмыскердің кәсіби біліктілігі еңбектің нәтижелеріне тікелей әсер етеді, сондай-ақ адамның қабілеттіктері, оның генетикалық бастамалары, мамандықты дұрыс таңдауға да байланысты. Еңбектің нәтижелі болуы бұл шарттар

мен қатар жұмыскердің өз бетінше жұмыс істей алуынан көрінеді. Шешім қабылдау кезінде жұмыскерге жауапкершілікпен қатар толық еркіндік беру жұмыс істеудегі толық еркіндік пен мәселелерді шешудегі шығармашылыққа, жай формальды түрде емес, нәтижеге қол жеткізуді бірінші басты шарт деп білуді тәрбиелейді. Дегенмен еркіндік беру бей берекет ойына келгенді жасау дегенді білдірмеу керек. Дәл осы жерде маманның жеке жауапкершілігі, оның моральдық келбеті, ішкі жан дүниесіндегі болатын және болмайтын деген өлшемдерді сақтай алуы маңызды көрсеткіш болып табылады.

Адам өміріндегі, қоғамдық қатынастарды реттестірудегі еңбектің орны тақырыбы ХХ ғасырдың басында нарықтық қатынастардың дамуымен терең зерттеле бастады. «Ғылыми менеджмент» немесе «еңбекті ғылыми түрде ұйымдастыру» мектебінің пайда болуы американдық инженер Ф. Тейлордың (1856-1915 жж.) атымен байланысты. Ф. Тейлор пікірінше, «еңбек – бұл индивидуалды қызмет, сондықтан, еңбек ұжымының жұмысшыға әсер етуі әдетте деструктивті сипатта болады және жұмыстың нәтижесін төмендетеді». Ф. Тейлор жұмысшыларды жұмысқа алуда ғылыми тұрғыдан келу керектігін алғаш рет ұсына отырып, жұмысқа алуда экстраординарлы индивидтерді іздеудің қажеті жоқ, тек қарапайым адамдардың ішінен жұмыстың дәл сол типіне сәйкес келетін адамдарды таба білу керектігін айтып кетеді. Ал Ф. Тейлордың шәкірті Г. Гант (1861-1919 жж.) өнеркәсіптегі адам факторының жетекші рөлін көрсете отырып, адам өз жұмысына тек тіршілік ету көзі деп қана емес, сонымен қатар белгілі бір мөлшерде өзінің рухани қанағаттандырылуы ретінде қарауына жағдайлар жасау керектігін айтады. Г. Гант өндірістік міндеттерін мерзімінен бұрын сапалы орындағаны үшін жалақы төлеуді енгізе отырып, бірқатар өндірістерде жұмыс өнімділігінің екі есе көбеюіне қол жеткізеді [6].

Елбасының еңбек мәдениетіне, оны қалыптастырудың жолдарына және әрбір қазақстандық азаматты еңбекке тәрбиелеуге мән беру қазақ елінің әлемдік дағдарыстан, жер-жердегі ауық-ауық бой көрсетіп жатқан қиыншылықтарға төтеп беруге, оларды шешуге дайын болу иммунитетін қалыптастыру қажеттілігінен деп қабылдау керек.

Бүгінгі таңда әрбір ұжым әрқайсысы өз сала-

сында үлкен міндеттер қойып, соларды орындау бағытында ел игілігі үшін қызмет етіп келеді. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті көшбасшы университет ретінде жаңашыл бастамалардың басында тұр деп айта аламыз. Университетімізде жұмыс тиімділігі, нәтижелілігі үшін бірқатар шаралар жасалып келеді. 2011 жылдан бері жүзеге асырылып келе жатқан рейтинг жүйесі оқытушылардың сапалық деңгейін арттырып, жұмыс өнімділігін арттырып отыр. Әрбір оқытушының жасаған жұмыстарының өнімділігі сәйкесінше жалақыдан да көрініс тауып отыр. Жыл басында жоғары көрсеткіштерге ұмтылу, оны жоспарлай алу мәдениеті қалыптасуда. Қойылған міндеттерге сай өздерінің ғылыми жұмыстарын, оқу үдерісін жақсарту, оқытудағы жаңа технологияларды меңгеру басымдылығы байқалуда. Университет стратегиясын анықтауда жеке тұлғаның қабілеттіктеріне бағытталған әдістерді қолдану арқылы маңызды мәселелер шешілуде. Сол арқылы еңбек ұжымының тұрақтылығы, әлеуметтік жағдайдың жақсаруы, еңбектенудің қолайлы шарттары және сол арқылы жұмыстың өнімділігі артуда. Әлеуметтік әріптестік, әріптестердің өзара бір-бірімен байланыстылығы, сондай-ақ ортақ мәселелерді шешудегі ынтымақтастық, шешімдер қабылдауда белсенді біріге отырып жұмыс жасау қажеттілігі түсіністікпен қабылдануда. Біріккен ұжым бола ұйымдаса отырып қана ортақ мүддеге жету мүмкін. Жоғары интеллектуалды, бәсекеге қабілетті мамандарды даярлау міндеті қойылған оқытушылар қауымына қойылған бұл жауапкершілікті әрқайсысымыз сезінеміз және оны әрбір шәкірт тәрбиелеп отырған ұстаз біледі, сол жолда еңбектеніп келеді. Осы еңбегінің арқасында еліміздің әлеуметтік жаңғыруына әрбір оқытушы өз үлесін қосуда.

Елдің жағдайын жақсартуда әрбір азамат мемлекетке беретін үлесін, ортақ мүддеге қосатын еңбегін анықтауы керек. Дінтанушы ғалым ретінде осы бағытта қандай үлес қоса алатынымызға назар аударсам. Қазіргі кезде әлемде діни жағдай тұрақты емес. Лаңкестік топтар, террористік ұйымдар өкінішке орай өз назарын «тұрақтылық пен тыныштықтың аралы» болып келген біздің елге аударып отыр. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында елдегі экономикалық жағдайдың төмендігіне сай әлеуметтік мәселелерді тиімді қолданған ұйымдар әлі де тынышталар емес. Қаржылай көмек көрсету арқылы өздеріне

тартқандары қаншама. Енді қазір жағдай басқаша. Елдегі экономикалық жағдай түзелген. Дегенмен алғашқы кезде уланған сананың уыты қайтпай келеді. Осы бағытта жұмыс істеу, елдегі діни сауаттылықты шешу, жастарымызды дұрыс бағытқа тәрбиелеуде дінтанушыларға, тек дінтанушылар емес, бүкіл қоғамға артылатын жүк ауыр. Діни жағдайды реттестіру, қоғамда дінаралық келісім мәдениетін қалыптастыру, дінді ұлттық мәдениетіміздің құрамдас бөлігі, ата-бабамыз қалдырып кеткен құндылықтарымыздың өлшемі ретінде қабылдау маңызды.

Дінтанушы маман әлемдік және дәстүрлі діндер туралы мәдениеттанулық, тарихи, философиялық білімдердің болашақ тұлғаны рухани адамгершілік тұрғыда қалыптастыруындағы рөлін; дінтану пәнінің мақсаты мен міндеттерін және дінтанудың негізі теориялық әдістерін; дінтану пәні мен діни құндылықтарды оқудың білім алу және тәрбиемен байланысын білуі тиіс. Дінтану ғылымын меңгеруде маманның негізгі ұстанымы діндер туралы толыққанды ғылыми негізделген тұжырымдар мен әлемдік дінтану саласындағы жетістіктермен нәтижелердің негізінде қалыптасуы керек.

Әлемдік және ұлттық мәдениеттің озық жетістіктерін үйрену жас ұрпақтың дүниетанымдық бағыт-бағдарын айқындауда, тұлғаның рухани бітім-болмысын қалыптастыруда өзіндік үлес қосары анық. Дінтану ғылымы жас жеткіншектердің әлемдік және дәстүрлі діндердің адамзат өркениетінде алатын орны мен атқарар рөлін, діндердің қоғамдық өмірге тигізер ықпал әсерін, діни дүниетанымның құрылымы мен ерекшелігін, қоғамдық сананың мәңгілік формасы ретіндегі діннің атқарар қызметін игеруге және түсінуге мүмкіндік береді. Адамзат тарихында діннің алуан түрлі феномендерінің көрінуін, діни мәдениеттің басқа салалары мен өзара байланысы мен өзара ықпал әсерін, діндердің рухани әлеуметімен құндылықтарын,

ортақ ұстанымдарын және айырмашылықтарын үйрету, діни төзімділік пен келісім қағидаттарын және ұрпақтың санасына рационалды түрде сіңіру арқылы діннің қоғамды ұйыстырушы қызметі ашыла түседі және бұл құндылықтарды жетік игерген маман бұралаң жолдарға түспесі және басқалардың түсіп кетпеуіне жол салары анық.

Дінді зерттеу барысында адам, қоғам, дүние туралы дүниетанымдық және философиялық сұрақтарға жауап іздеу қоғамда гуманистік және адамгершілік негіздерді қамтамасыз етуге көмектеседі. Қоғамды ізгілендіру жолында еңбек ету басты міндет. Мемлекеттегі кез келген бастамалар, жаңартулар, алдыға ұмтылыс тұрақты, тыныштық жайлаған жерде ғана орын алады. Мемлекет қауіпсіздігі, қоғам тыныштығы әлеуметтік, діни тұрақтылықпен тікелей байланысты. Бұл ретте дінтанушы мамандардың қажеттілігі және олардың қосар үлесі зор. Сондықтан өз саласының білікті мамандарын лайықты деңгейде дайындау – бүгінгі қажеттілігі. Олардың бойында еңбекке деген құлшынысты, еңбектену арқылы еліне қызмет етуді бойына сіңдіру – мемлекеттік міндет деп түсіну керек.

Әдебиеттер

- 1 Әл-Фараби. Әлеуметтік-этикалық трактаттар. – Алматы: Ғылым, 1975. – 419 б.
- 2 Әл-Фараби. Философиялық трактаттар. – Алматы: Ғылым, 1973. – 448 б.
- 3 Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек қоғамына қарай 20 қадам // Егемен Қазақстан. – 2012. – 10 шілде.
- 4 <http://vocabulary.ru/dictionary/25/word/samostojatelnost>.
- 5 <http://mirsovetov.ru/a/psychology/psychologic-trick/self-dependence.html>
- 6 <http://arkadacentre.ru/naukaOtrude.htm>

А.Д. Курманалиева

Труд – основа создания современного «добродетельного города»

В статье рассматривается преемственная связь идей «добродетельного города» аль-Фараби с современностью. Управляющий «добродетельным городом», в универсальном смысле, вне временных рамок, обременен грузом ответственности за каждого гражданина, за его достойную жизнь. В этом направлении он предпринимает серьезные шаги и принимает превентивные решения. Статья Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева «Социальная модернизация Казахстана: 20 шагов к Обществу Всеобщего Труда» – это стратегический шаг руководителя к

достижению всех благ для достойной жизни граждан. Автором представлено свое видение о роли созидющего труда в обществе, представлены основные механизмы реализации поставленных задач в этом программном документе.

Ключевые слова: «добродетельный город», управляющий, социальная модернизация, труд, религиозиеведение.

A.D. Kurmanaliyeva

Work is the basis of creation of modern«virtuous city»

The article considers the successive link of the ideas of «virtuous city» of Al-Farabi with modernity. «Virtuous city» manager, in the universal sense, outside the time framework, burdened by the weight of responsibility for every citizen, for his worthy life. In this direction he undertakes serious steps and makes preventive decisions. The article of President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev «Social modernization of Kazakhstan: 20 steps to the Society of Universal Labour» – this is a strategic step of the head to the achievement of all benefits for the worthy life of citizens. The author presented the vision about a role of creating work in society; the main mechanisms of realization of objectives in this program document are presented.

Keywords: «virtuous city», head, social modernization, labour, religious studies.